

UN CONJUNT CERÀMIC TANCAT, DEL SEGLE V d.C., TROBAT A LA VIL·LA ROMANA DE DARRÓ (VILANOVA I LA GELTRÚ)

**ALBERT LÓPEZ I MULLOR
XAVIER FIERRO I MACÍA**

Durant la campanya d'excavacions duta a terme al jaciment des del desembre de 1992 fins al març de 1993, es van trobar a la pars rustica de la vil·la dos pous retallats en les argiles naturals. Aquestes estructures van ser amortitzades i reblertes amb motiu de la darrera etapa edilícia que va tenir lloc en el sector productiu de l'explotació agrícola romana, al llarg de la qual hom va bastir diverses dependències.

En aquest treball presentem materials significatius procedents del rebliment del més gran dels pous esmentats. L'abundor relativa de ceràmica fina, procedent majoritàriament del nord d'Àfrica i del Llenguadoc, va permetre datar el conjunt de cap al segon quart del segle V, i alhora precisar la cronologia de la darrera etapa en què la vil·la romana va patir una transformació important.

UN CONJUNT CERÀMIC TANCAT, DEL SEGLE V d.C., TROBAT A LA VIL·LA ROMANA DE DARRÓ (VILANOVA I LA GELTRÚ)⁽¹⁾

El jaciment de Darró es troba dins el nucli urbà de Vilanova i la Geltrú, i ocupa una extensió considerable del sector costaner de Ribes Roges i el turó de Sant Gervasi. En números anteriors d'aquesta publicació n'hem donat a conèixer els detalls cronològics i estructurals.⁽²⁾ De totes maneres, no serà de més dir que l'excavació a Darró s'ha desenvolupat des del 1980 fins ara, dins el pla d'ordenació i restauració que hi duu a terme el Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona,⁽³⁾ a petició de l'Ajuntament de la ciutat. Els treballs actuals han confirmat i acrescut les dades d'una primera investigació realitzada per A. Arribas el 1956 i 1957.⁽⁴⁾ Així, ara sabem que l'ocupació humana de l'indret va començar, com a mínim,⁽⁵⁾ el segon quart del segle V a.C., i corresponia a un establiment ibèric habitat per l'ètnia dels cossetans.

Aquest poblat va tenir la particularitat d'ocupar un promontori litoral, com ara d'altres establiments semblants, entre els quals es podria esmentar el de Castell (Palamós).⁽⁶⁾ Tot i així, també abraçava una zona extensa de la plana costanera, circumstància que, en el moment de païesar-la, fa més d'una dècada, va modificar les teories sobre l'encastellament típic dels ibers.

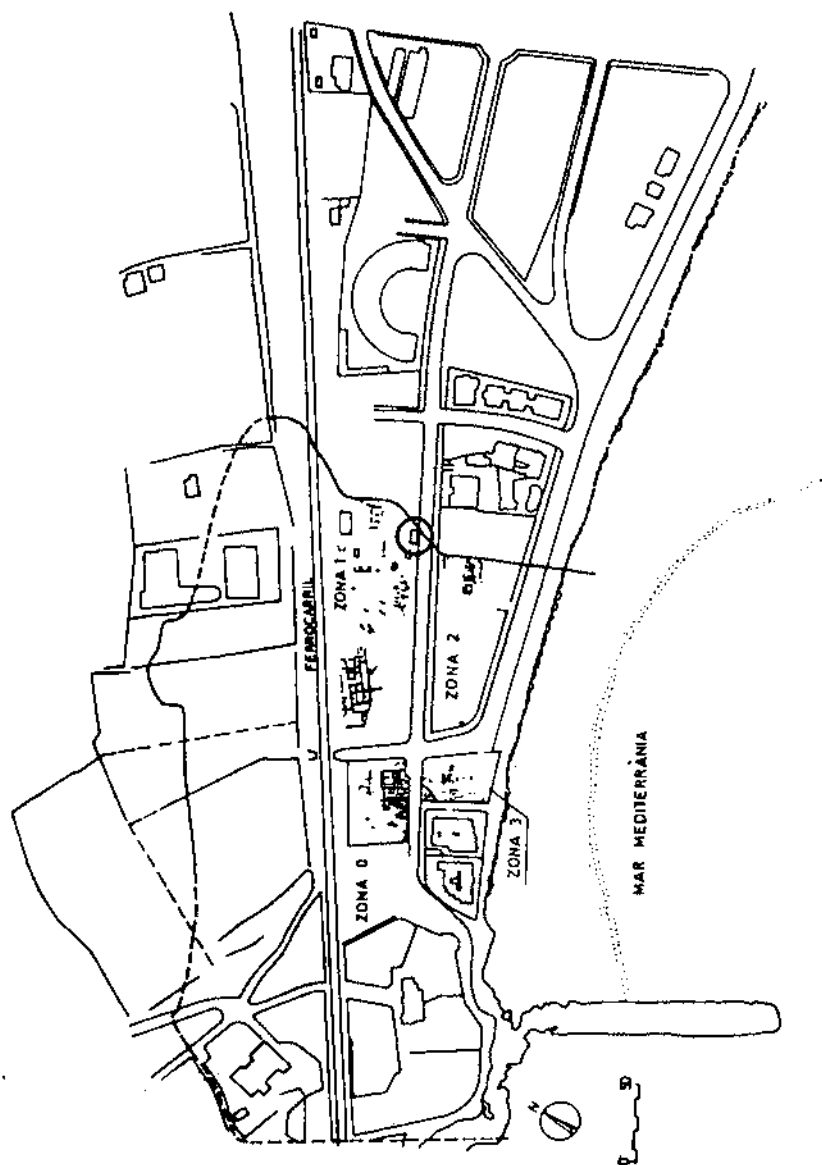
L'excavació ha revelat que el poblat va mantenir relacions molt intenses amb els cartaginesos d'Eivissa, els quals potser el van utilitzar com a factoria. En tot cas, n'hem trobat indicis seriosos de la producció d'àmfores de tipus púnic-ebusità fins a final del segle III a.C.⁽⁷⁾ Amb la conquesta romana, les relacions comercials degueren canviar de signe, atès l'abandó del centre productor de les àmfores esmentades, la diversitat de l'origen de les importacions ceràmiques —des de llavors majoritàriament itàliques— i fins i tot les modificacions urbanístiques profundes que van patir les àrees més ben conegudes de l'establiment.

Malgrat tot, la romanització entesa com a assimilació completa tant cultural com social no va esdevenir, com a molts altres llocs de l'actual Catalunya, fins ben avançat el segle I a.C. En aquest sentit, hem comprovat que el poblat ibèric va restar abandonat cap al 50/40 a.C. i, sense solució de continuïtat, va començar a funcionar un típic vil·la romana de la costa de la Tarraconensa, en què es van produir vins envasats en àmfores Pascual 1, Dr. 2-4 i Dr. 7-11 fins al final del segle I de la nostra era.

De la vil·la coneixem perfectament la *pars urbana* des de començament del segle II, i n'hem pogut restituir de manera fiable les diverses fases edilícies fins al segle V d.C.⁽⁸⁾ La data d'abandó, per ara, és difícil d'establir, ja que els estrats contemporanis no contenen materials d'importació. Fora de context, posseïm algunes ceràmiques africanes del segle VI, i potser, les peces grises de cuina, pròpies dels nivells més tardans, es podrien situar dins els segles VI i VII. La *pars rustica* no s'ha excavat del tot, però els treballs han donat lloc al descobriment d'algunes de les àrees més significatives, com ara el centre productor de les àmfores tarraconenses, o sectors extensos dedicats a la transformació de les matèries primeres agrícoles.

Durant la campanya d'excavacions duta a terme en el jaciment des de finals del 1992 al març del 1993, ens hem centrat, entre d'altres zones, en el coneixement de les estructures més tardanes de la *pars rustica*. Es tracta d'espais molt degradats i de potència escassa. Tot i així, han proporcionat una visió en planta de les dependències, i han permès de fixar-hi la data de fundació cap a mitjan segle V de la nostra era, com veurem de seguida.

En un dels sondeigs van aparèixer estructures poc freqüents. Es tractava de dos pous retallats en les argiles naturals, l'objecte dels quals,

Làmina I: Planta general del jaciment, on s'assenyala el lloc de la troballa dins de la zona 1.

de bon començament, podria haver estat l'extracció de de les argiles que calien per als diversos forns ceràmics que funcionaven al jaciment. Aquests pous van ser amortitzats i reblerts precisament amb motiu de la darrera etapa edilícia de la *pars rustica*, ja que a la rodalia hom va situar diverses construccions (lâm. I).

En aquest treball presentem una sèrie de materials significatius procedents del rebliment d'un d'aquests pous, el més gran. Com es veurà, l'abundor relativa de ceràmica fina va permetre de datar el conjunt perfectament, i també de precisar la cronologia de la darrera etapa en què el jaciment va patir una transformació important.

CERÀMICA NARBONESA

Sigillata paleocristiana (Derivées-des-Sigillées Paléochrétiennes)

1. Lâ. II.1. Diâm. boca 16 cm. Pasta ataronjada amb desgreixant petit de calç i mica platejada. Vernís ataronjat marronós, poc adherent, molt degradat.

Forma: Rigoir 6.

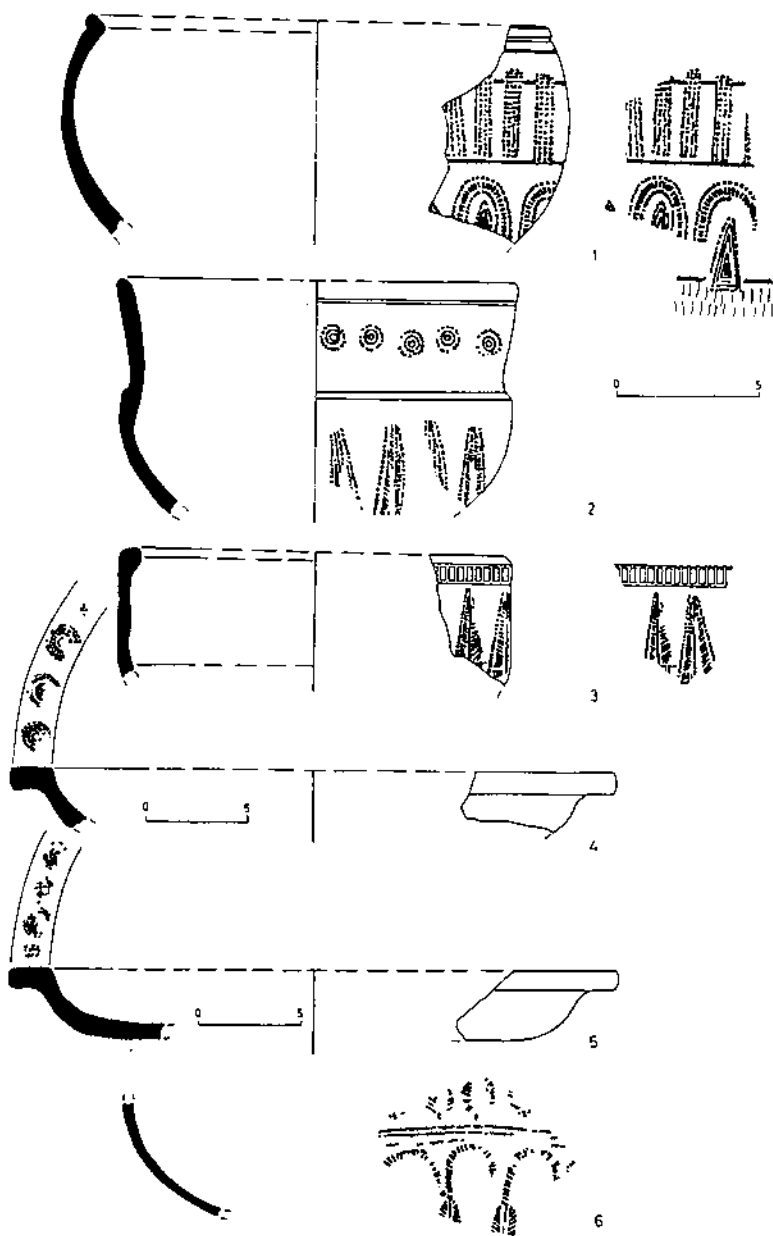
Decoració

Rectangles verticals (lâm. III.1): en coneixem un paral·lel a Bas-Razès, Aude.⁽⁹⁾ En un plat d'*Iluro*, apareix un punxó semblant, però amb cinc fileres de punts.⁽¹⁰⁾ També és similar el d'una forma Rigoir 6 del mateix jaciment, però amb tres registres de punts.⁽¹¹⁾ Ambdues peces són posteriors al 425.

Arcs (lâm. III.11): Sant Cugat del Vallès,⁽¹²⁾ Elx,⁽¹³⁾ departament de Vaucluse.⁽¹⁴⁾

Palmetes (lâm. III.7): Tarragona,⁽¹⁵⁾ dep. de l'Herault,⁽¹⁶⁾ Narbona, Canebière, Mireval i Rustiques.⁽¹⁷⁾

2. Lâ. II.2. Diâm. 13,8 cm. Pasta de color gris obscur, fina i compacta amb partícules minúscules de mica platejada; en la cara interna, s'hi observen estries de tornejat fines. Conserva restes de vernís negre poc adherent, amb alteracions de color marró obscur.

Làmina II: Sigillata paleocristiana (D.S.P.). 1: Rigoir 6, 2: Rigoir. 18, 3: Rigoir 15, 4-5: Rigoir 1, 6: Rigoir 6 o 18.

Forma: Rigoir 18

Decoració

Cercles concèntrics (làm. III.2): Roses, Girona,⁽¹⁸⁾ Solsona, Lleida,⁽¹⁹⁾ Mataró,⁽²⁰⁾ Tarragona,⁽²¹⁾ dep. de l'Herault,⁽²²⁾ Laure, Pezens, Bas-Razès, Rustiques, Mireval i Carcasona, dep. de l'Aude.⁽²³⁾

Palmetes (làm. III.5): dep. de l'Herault,⁽²⁴⁾ Canet, Aude.⁽²⁵⁾

3. Làm. II.3. Diàm. boca 13,5 cm. Pasta de color gris obscur, idèntica a la de la peça anterior; en la superfície externa presenta un suau facetejat. En la cara exterior es conserven restes de vernís negre molt adherent i de tacte sabonós; en la cara interior és de qualitat més dolenta.

Forma: Rigoir 15

Decoració

Palmetes (làm. III.6): Solsona, Lleida,⁽²⁶⁾ Tarragona,⁽²⁷⁾ dep. de l'Herault,⁽²⁸⁾ Farguettes, Aude.⁽²⁹⁾

4. Làm. II.4. Diàm. de la vora 20,9 cm. Pasta de sandvitx amb tons molt suaus, rosada en l'exterior i beix en el nucli; presenta vacúols petits i el desgreixant és de partícules de calcita. És coberta per un vernís ataronjat exterior i marronós interior. El tornejat és deficient.

Forma: Rigoir 1

Decoració (làm. III.3): en coneixem un paral·lel a Elx, Alacant.⁽³⁰⁾ Al departament de l'Herault es va localitzar un punxó semblant.⁽³¹⁾

5. Làm. II.5. Diàm. de la vora 21,1 cm. Pasta de sandvitx rosada en la superfície i beix en el nucli, molt ben decantada, amb desgreixant de punts petits de calcita gairebé imperceptibles. El vernís és ataronjat i cobreix tota la peça.

Forma: Rigoir 1

Decoració (làm. III.4): paral·lels idèntics que l'anterior.

6. Làm. II.6. Pasta de color gris clar, fina i dura, amb desgreixant molt petit. El vernís és gris obscur, tot i que només es conserven petites restes a la paret externa.

Forma: probablement Rigoir 6

Decoració

Palmetes: les superiors (làm. III.8) no s'han pogut catalogar; coneixem exemples de les inferiors (làm. III.9) a Tarragona,⁽³²⁾ al departament de l'Herault,⁽³³⁾ i a Carcasona i Pezens, Aude.⁽³⁴⁾

Arcs (làm. III.10): Tarragona.⁽³⁵⁾ L'associació de palmeta amb arc senzill es troba a Les Clos, Vaucluse, sobre una forma 6 o 18 que pertany a la producció llenguadociana.⁽³⁶⁾

CRONOLOGIA

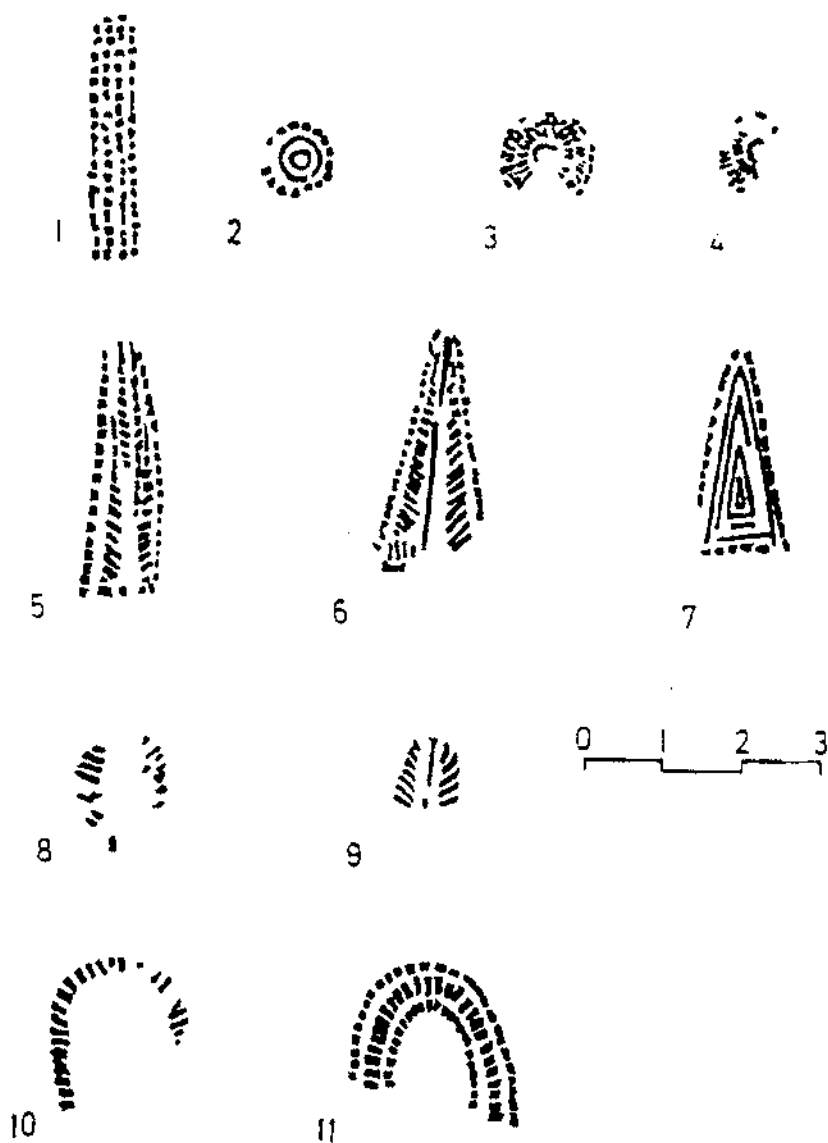
Les peces del nostre conjunt presenten una bona part de les formes aparegudes als abocadors de *Vila-Romà* i de l'*Antiga Audiència* de Tarragona datats del 440/450 i del darrer quart del segle V respectivament.⁽³⁷⁾ Un dipòsit de Mataró datat a partir del 425 conté el mateix repertori, i a més inclou una decoració molt semblant a la del nostre fragment núm. 1.⁽³⁸⁾ En general, aquesta classe de ceràmica es data des del 350/400.⁽³⁹⁾ L'aparició a l'àrea catalana, segons allò que succeeix en alguns jaciments ben datats, se situa en el mateix període, potser més concretament cap al darrer quart del segle IV, i hom palesa la perduració durant el segle V⁽⁴⁰⁾ i fins a horitzons de començament del VI.⁽⁴¹⁾ La dispersió dels paral·lels sembla indicar que ens trobem davant de manufactures de l'àrea llenguadociana.

Terra sigillata lucente

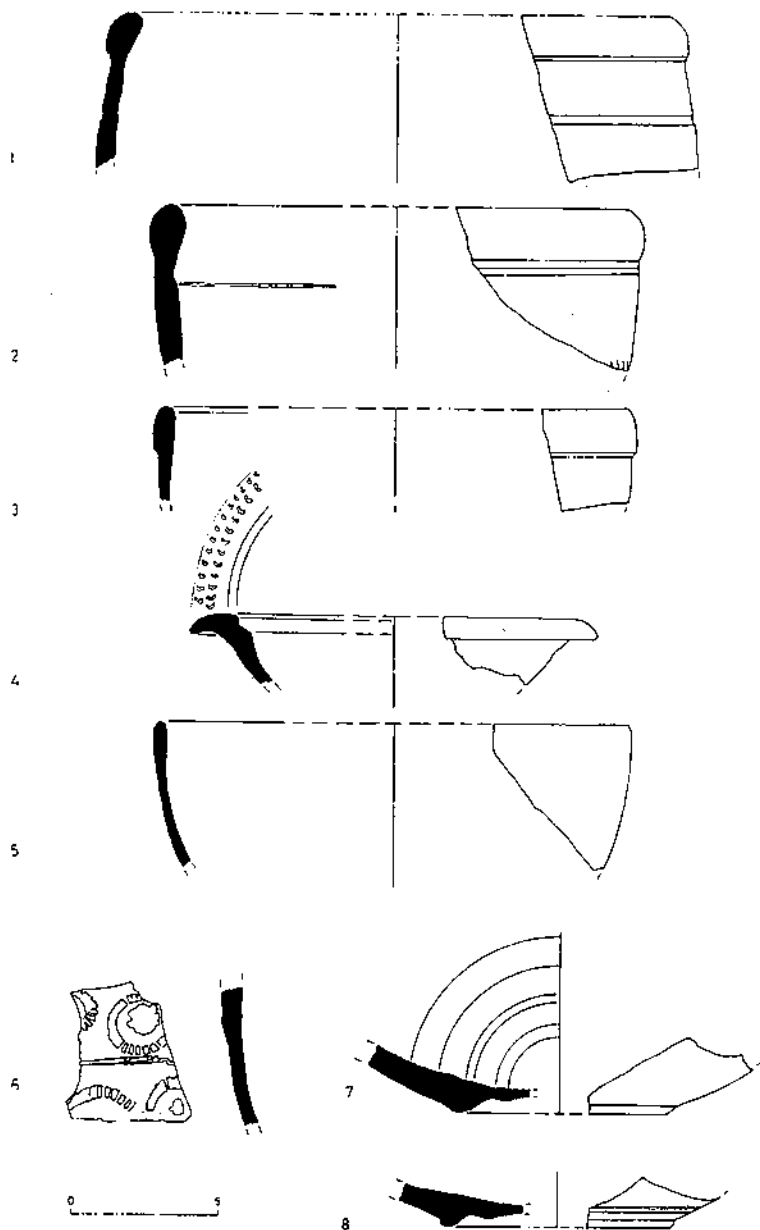
7. Làm. IV.1. Dià. boca 18,6 cm. Pasta rosada ataronjada, amb desgredant de calcita, vacúols tant al nucli com a la superfície i tornejat poc acurat amb estries a les dues cares de la peça. El vernís és rogenc marronós, aplicat de manera irregular i molt més dens a la cara externa.

Forma: Lamboglia 1/3 B

Cronologia: Les dues variants d'aquest tipus s'han datat des del 280 fins a la segona meitat del segle IV d.C.,⁽⁴²⁾ o senzillament al llarg

Làmina III: Motius decoratius apareguts a la sigillata paleocristiana (D.S.P.).

Làmina IV: Sigillata lucente. 1-3: Lamb. 1/3, 4: Lamb. 4/36. T. S. hispànica, 5: Mezquíriz 8, 6: Drag. 37 A, 7-8: Mezquíriz B.

d'aquesta darrera centúria.⁽⁴³⁾ A sa Mesquida, Santa Ponça (Calvià, Mallorca) hom data la forma 1/3 B cap a final del segle IV o començament del V,⁽⁴⁴⁾ atesa la presència a Nîmes durant el mateix moment.⁽⁴⁵⁾ Tot i així al pla del Palol, Castell-Platja d'Aro (Girona), apareix a mitjan segle V.⁽⁴⁶⁾

8. Làm. IV.2. Diàm. boca 15,8 cm. Presenta característiques molt semblants a la peça anterior, encara que en aquesta el vernís gairebé ha desaparegut completament.

Forma: Lamboglia 1/3 B

9. Làm. IV.3. Diàm. boca 16,2 cm. Molt semblant als fragments anteriors. L'estat de conservació també és deficient.

Forma: Lamboglia 1/3 A

10. Làm. IV.4. Diàm. boca 13,9 cm. La pasta és de sandvitx, beix en la superfície i rosada en el nucli; conté desgreixant molt fi de mica platejada. A la cara interna s'adverteixen algunes estries de tornejat. El vernís és marronós amb certes iridiscències.

Forma: Lamboglia 4/36

Cronologia: segle IV.⁽⁴⁷⁾

Terra sigillata hispànica

11. Làm. IV.5. Diàm. boca 16 cm. La pasta és de color rosat obscur, molt fina, compacta i dura. Presenta desgreixant de partícules minúscules de calcita. El tornejat s'aprecia en ambdues superfícies. El vernís, de color vermell teula, és molt fi i adherent.

Forma: Mezquíriz 8

Cronologia: segle I-IV, és abundant a partir del III.⁽⁴⁸⁾

12. Làm. IV.6. Pasta de color rosat clar amb algunes zones beix. Presenta petits vacúols deguts al desgreixant de calcita. El vernís és vermell obscur, fi i adherent.

Forma: Drag. 37 A tardana

Cronologia: segle III i començament del IV.⁽⁴⁹⁾

13-14. Làm. IV.7 i 8. Diàm. base 7,3 cm i 8 cm, respectivament. Els caràcters tecnològics són molt semblants als de la peça núm. 10.

Forma: Mezquiriz 8

CERÀMICA AFRICANA

Terra sigillata clara D

15. Làm. V.1. Diàm. de la vora 24 cm. Pasta ataronjada, compacta, amb desgreixant de quars.

Forma: Hayes 81/*Atlante* XLVIII.7

Cronologia: 360-440.⁽⁵⁰⁾

16. Làm. V.2. Diàm. de la vora 32,2 cm. Pasta ataronjada, porosa, amb desgreixant molt fi de calcita i hematites; el vernís és ataronjat obscur.

Forma: Lamboglia 53 bis/ Hayes 61.29-30

Cronologia: 325-c. 450.⁽⁵¹⁾

17. Làm. V.3. Diàm. de la vora 23 cm. Pasta rosada amb alguns vacúols i desgreixant de calcita, hematites i quars. El vernís era ataronjat, encara que ha desaparegut gairebé del tot.

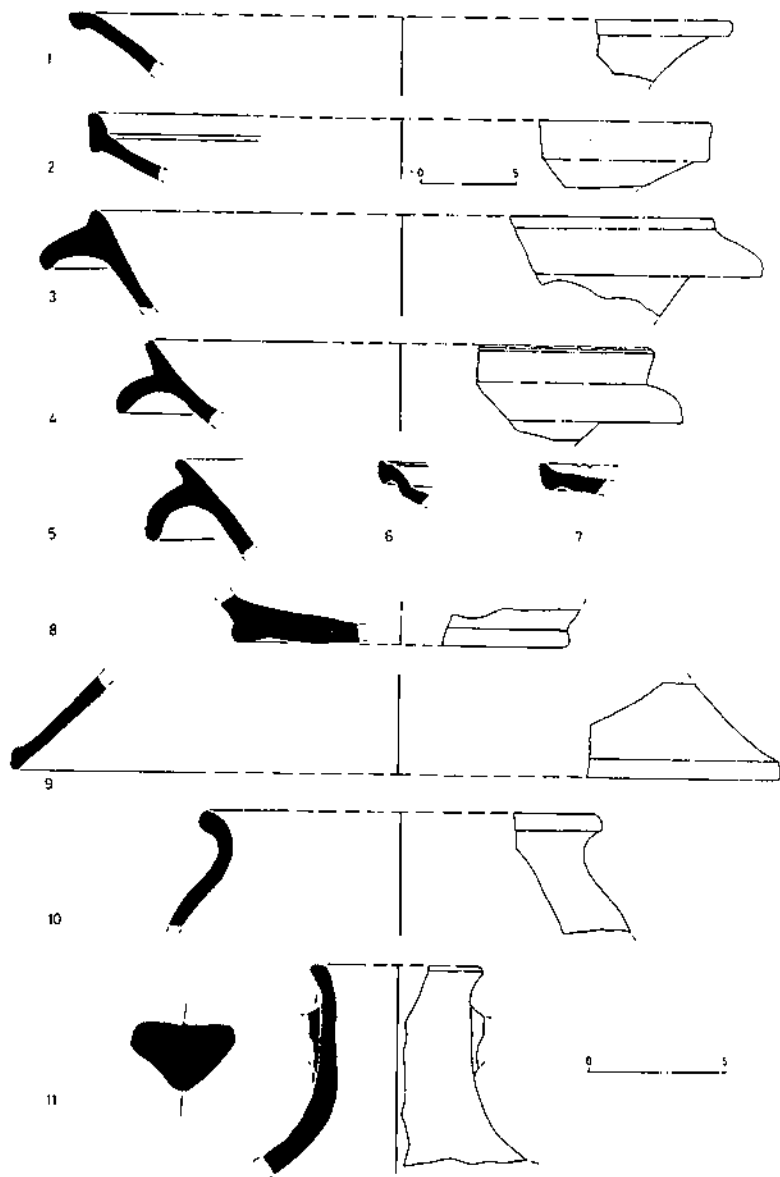
Forma: Hayes 91 A ó B

Cronologia: 320/360-600/650.⁽⁵²⁾

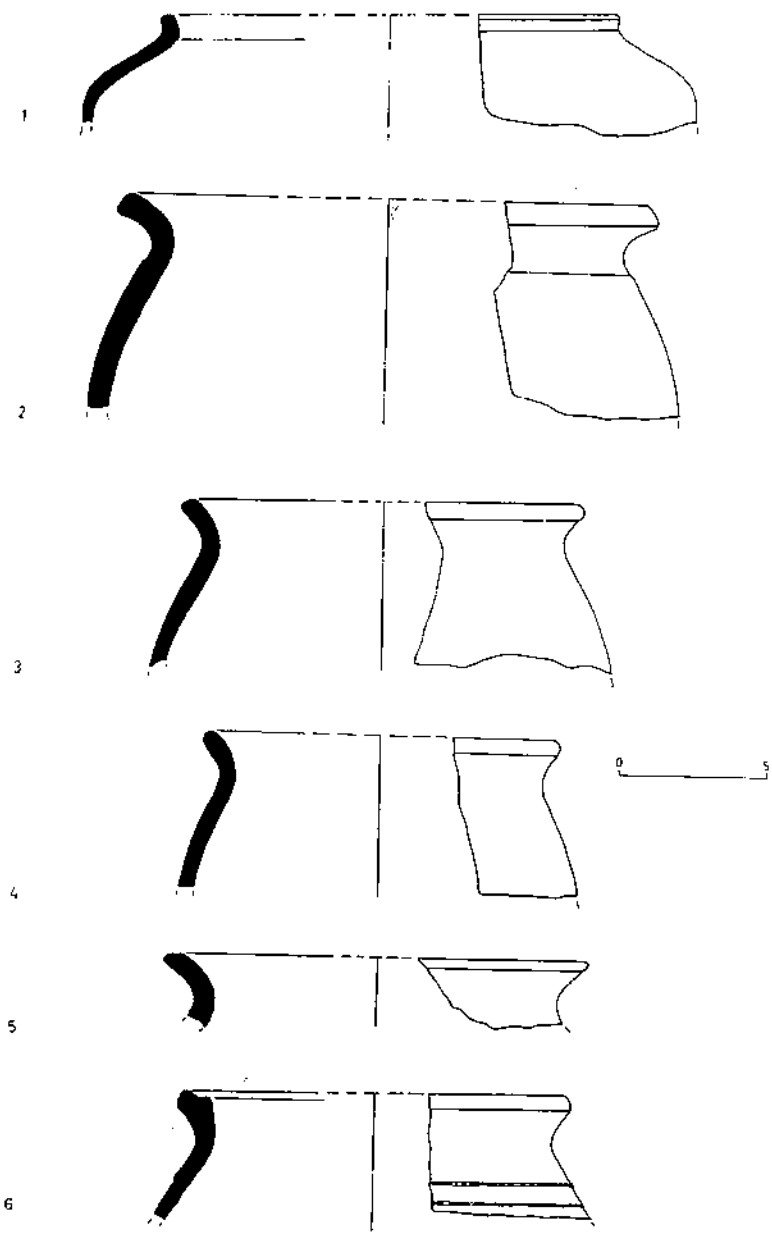
18. Làm. V.4. Diàm. de la vora 18,3 cm. Pasta ataronjada, compacta, amb desgreixant petit i mitjà de calcita i hematites. Vernís ataronjat amb taques marronoses.

Forma i cronologia: idèntiques a la peça anterior.

19. Làm. V.5. Pasta ataronjada amb desgreixant de quars. Vernís molt malmès, que a la cara externa sembla com si formés bandes.

Làmina V: T. S. clara D. 1: Hayes 81/Atlante XLVIII.7, 2: Lamboglia 53 bis/ Hayes 61. 29-30, 3-4: Hayes 91 A o B, 5: Hayes 91.29, 6: Hayes 67.5-6, 7: Delgado 1967, VII.88. Ceràmica africana de cuina, 9: Ostia I.261. Ceràmica comuna oxidada. 8, 10-11.

Làmina VI: Ceràmica comuna oxidada. 1: Ceràmica reduïda obrada al torn lent. 2-6.

Forma: Hayes 91.29

Cronologia: igual que les dues anteriors.

20. Làm. V.6. Pasta ataronjada amb desgreixant de quars i vacúols.

Forma: Hayes 67.5-6

Cronologia: 360-470.⁽⁵³⁾

21. Làm. V.7. Pasta rosada, compacta, amb desgreixant d'hematites i calcita abundant. Vernís alterat de to rosaci, aplicat només en la superfície interna. A la vora presenta dues osques decoratives.

Forma: Delgado, 1967, VII.88

Cronologia: 425-475.⁽⁵⁴⁾

CERÀMICA DE CUINA

22. Làm. V.9. Diàm. vora 27,5 cm. La pasta és ataronjada, blanda, amb desgreixant de quars.

Forma: Ostia I.261

Cronologia: Antonins/Severs-final segle IV/començament V.⁽⁵⁵⁾

CERÀMICA COMUNA

CERÀMICA OXIDADA COMUNA AL TORN

23. Làm. V.8. Diàm. base 12,2 cm. Pasta vermellosa amb desgreixant de quars fi.

24. Làm. V.10. Diàm. boca 14,5 cm. Pasta igual que l'anterior.

25. Làm. V.11. Diàm. boca 6,2 cm. Pasta beix amb petits vacúols i desgreixant fi de calcita i hematites.⁽⁵⁶⁾

26. Làm. VI.1. Diàm. boca 15,4 cm. Pasta ataronjada, tova amb desgreixant gairebé imperceptible de mica platejada i calcita.

CERÀMICA GRISA COMUNA MODELADA AL TORN LENT

27. Làm. VI.2. Diàm. boca 18,2 cm. Pasta de sandvitx, marró fosca per l'exterior i negra per l'interior. Desgreixant de partícules petites de mica platejada i calcita, i partícules mitjanes de quars.

Forma: Subías Remolà, 1989: 7.28, fig. 123.⁽⁵⁷⁾

28. Làm. VI.3. Diàm. boca 13,5 cm. Pasta negra recremada amb desgreixant petit de mica platejada i partícules mitjanes de quars.

Forma: Subías Remolà, 1989: 7.28, fig. 123.

29. Làm. VI.4. Diàm. boca 12 cm. Pasta negra i vacuolada, amb desgreixant de partícules petites de calcita i mitjanes de quars i mica daurada.

Forma: Subías Remolà, 1989: 7.22, fig. 122.

30. Làm. VI.5. Diàm. boca 14,2 cm. Pasta molt semblant a la de la peça anterior.

Forma: Subías Remolà, 1989: 7.22, fig. 122.

31. Làm. VI.6. Diàm. boca 13,1 cm. Pasta de sandvitx amb la superfície de color gris marronós i el nucli vermellós, desgreixant molt abundant de petites partícules de mica platejada, calcita i quars.

Forma: Subías Remolà, 1989: 7.32, fig. 123.

32. Làm. VII.1. Diàm. boca: 25,8 cm. Pasta de color gris obscur, gairebé negre, amb desgreixant fi de mica platejada i potser feldespat.

Forma: Reynolds, 1985: 253, fig. 4.20-22.⁽⁵⁸⁾ Subías, Remolà, 1989: 7.4, fig. 119.4.

33. Làm. VII.2. Diàm. boca 26 cm. Pasta grisa, vacuolada, amb desgreixant petit de calcita i mica platejada finíssima.

Forma: igual que el fragment anterior.

34. Làm. VII.3. Diàm. boca 15,5 cm. Pasta de color gris clar amb algunes taques marronoses, i desgreixant molt fi de mica platejada i partícules mitjanes de quars.

35. Làm. VII.4. Diàm. boca 16,7 cm. Pasta de color gris amb taques marronoses a la superfície interna. El desgreixant està format per partícules minúscules de calcita, mica platejada i quars.

Forma: Subías, Remolà, 1989: 7.1, fig. 119.1-2.

36. Làm. VII.5. Pasta de color negre amb desgreixant molt petit de quars i mica platejada.

Forma: Subías, Remolà, 1989: 7.4, fig. 119.4.

37. Làm. VII.6. Pasta de color gris amb fragments de mica daurada i calcita com a desgreixant.

Forma: Subías, Remolà, 1989: 7.1, fig. 119.1-2.

38. Làm. VII.7. Pasta de color gris obscur amb desgreixant minúscul de mica platejada i calcita, i mitjan de nòduls de quars.

Forma: Reynolds, 1985: 253, fig. 4.20-22. Subías, Remolà, 1989: 7.4, fig. 119.4.

39. Làm. VII.8. Pasta de sandvitx, negra a l'exterior, vermellosa al nucli i grisa a l'interior. Desgreixant de petites partícules de calcita i mica daurada, acompanyat de nòduls grans de quars.

40. Làm. VII.9. Pasta grisosa, amb desgreixant petit de mica platejada, calcita i quars. A sota de la vora presenta dues depressions alineades, que potser són la conseqüència d'un acabat poc curós, tot i que també es podrien interpretar com a una decoració de depressions digitals.

41. Làm. VII.10. Pasta negra amb petits vacúols. Desgreixant de calcita molt abundant i de mica platejada en una proporció més petita. També presenta algunes partícules mitjanes de quars. S'hi observa un brunyit suau a la superfície exterior.

Forma: Subías, Remolà, 1989: 7.22, fig. 122.

CRONOLOGIA

Com es pot veure, un bon nombre de peces presenta paral·lels al ja esmentat abocador de *Vila-Roma*, excavat a la ciutat de Tarragona i datat del decenni 440-450.⁽⁵⁹⁾ D'altra banda, a Alacant, dins un context del segle V, van aparèixer exemplars comparables a alguns dels nostres fragments.⁽⁶⁰⁾ En general, aquests productes semblen característics de l'*hinterland* de *Tarraco*. Tot i així, cal afegir que el conjunt també comprenia alguns exemplars de mida ínfima o amorfes que podrien ser de procedència africana.⁽⁶¹⁾

ÀMFORES

42. Làm. VIII.1. Diàm. boca 14 cm. Pasta groguenca, compacta, amb desgreixant petit i mitjà molt abundant de partícules de calcita, quars, hematites i mica daurada. L'engalba ha desaparegut completament.

Forma: Beltrán 65, Ostia IV, Keay XXVI M

Cronologia: començament de la segona meitat del segle IV-segle VI.⁽⁶²⁾

43. Làm. VIII.2. Diàm. boca 12,5 cm. Pasta rosada, dura, amb vacúols grans, desgreixant fi i molt abundant de calcita, i de mica daurada en una proporció més petita. Presenta restes d'engalba exterior groguenca.

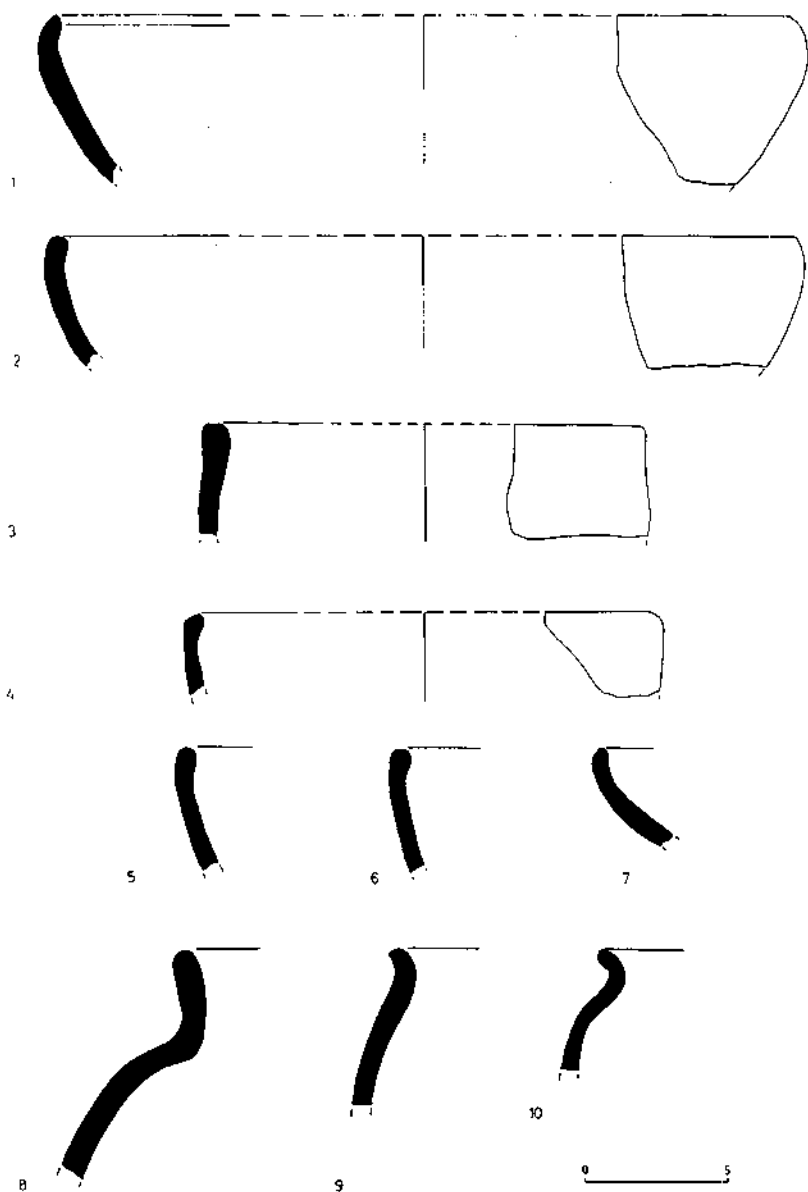
Forma: Almagro 50, Ostia I, Keay XVI A

Cronologia: segon i tercer quart del segle III-mitjan V.⁽⁶³⁾

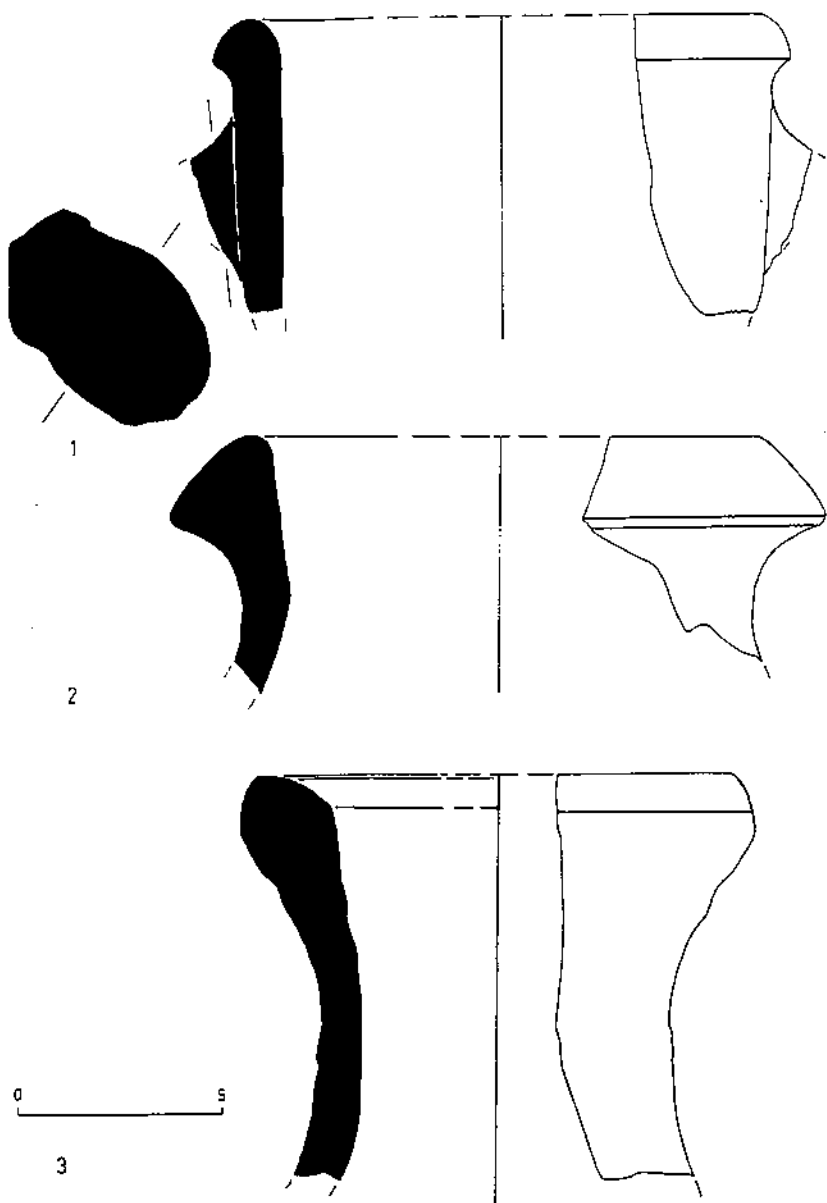
44. Làm. VIII. 3. Diàm. boca 12,3 cm. Pasta rosada amb desgreixant de nòduls grans de calcita i partícules de quars i hematites. Engalba groguenca.

Forma: Beltrán 64-65 B, Vegas 53, Ostia IV, Keay XXV P

Cronologia: segle IV-començament V.⁽⁶⁴⁾

Làmina VII: Ceràmica reduïda obrada al torn lent.

Làmina VIII: Àmfores. 1: Beltrán 65/Ostia IV/Keay XXVI M, 2: Almagro 50/Ostia I/Keay XVI A, 3: Beltrán 64-65/Vegas 53/Keay XXV P.

MONEDES

S'ha d'afegir que, juntament amb les ceràmiques descrites, el reblliment del pou va proporcionar un *aes 2* de la seca de Siscia, encunyat a l'època de Constanci II, entre els anys 348-350. Aquestes peces es van mantenir en circulació fins a la segona meitat del segle V. Tot i així, l'estat de conservació de la moneda, mitjanament acceptable dins el deteriorament profund habitual en els metalls trobats al jaciment, podria indicar una data lleugerament anterior.

CONCLUSIÓ

El reblliment del pou u.e. 1523 trobat a la *pars rustica* de la *villa* romana de Darró contenia un conjunt de materials dipositats simultàniament, els quals donen idea de l'aixovar ceràmic normal en el segon quart del segle V. Sens dubte, per datar-lo, hem de prendre com a referència la t.s. clara D, el producte més ben conegut, en què es troba la forma Hayes 91, la més tardana del dipòsit. A més, va acompanyada d'altres que es van produir durant la segona meitat del segle IV i la primera del V. Una cronologia d'aquesta índole no es contradiu amb allò que hem palesat a la *sigillata* dita paleocristiana (D.S.P. a França), ja que, com hem vist, alguns dels motius decoratius apareguts són posteriors al 425. En general, la data de les àmfores també se centra en un període comprès entre la segona meitat del segle IV i mitjan V. Passa el mateix amb la *sigillata lucente*, atès que la forma Lamb. 1/3 pot arribar fins a final del segle IV i inclús a les darreries del segle V.

La ceràmica comuna, per la seva banda, també pot ajudar a perfilar l'arc cronològic del conjunt, tenint en compte els paral·lels esmentats, de cap a la meitat del segle V. Finalment, la moneda, malgrat la data d'encunyació, pot contribuir a situar la resta dels materials, gràcies al dilatat període de circulació. En tot cas, proporciona un *terminus post quem*.

Una mitjana ponderada de totes les datacions exposades fins aquí, i la consideració de la cronologia de l'*aes 2* (350) i de la decoració de la peça núm. 1, de la forma Rigoir 6 (425), com a punts de partida remot i proper, respectivament, ens porta a postular que el dipòsit es degué formar cap al segon quart del segle V.

Aquesta data assenyala el moment de l'amortització del pou on es va col·locar el reblliment que contenia el material, i per extensió també situa la darrera etapa constructiva de la *pars rustica* de la *villa*. Aquesta datació perfila la que ja hi havíem atribuït en treballs anteriors, encara que aleshores ens basàvem en una quantitat molt més petita de ceràmica fina.

NOTES

- (1) Agraïm les indicacions sobre aspectes determinats del material a la senyora Maria Clua i als senyors Albert Bacaria i Miguel Ángel Cau.
- (2) LÓPEZ MULLOR, FIERRO, 1988; *Id.*, 1989.
- (3) Sota la direcció de l'arquitecte Antoni González.
- (4) ARRIBAS, 1956; *Id.*, 1959.
- (5) Fins ara, els materials més antics localitzats en el jaciment daten del segon quart del segle V a.C. Malgrat tot, suposem que hi deuen haver zones més antigues, encara inexplorades, les quals podrien haver estat ocupades des del segle VI, com passa al promontori veí de Sant Cristòfol. Més precisions a LÓPEZ MULLOR, 1986.
- (6) Plànol topogràfic amb la situació del poblat a Castillo, 1939: 203, fig. 5.
- (7) Descripció del forn i dels materials trobats a: LÓPEZ MULLOR, 1989; *Id.*, 1986-1989; LÓPEZ MULLOR, FIERRO, en premsa.
- (8) Sobre l'evolució d'aquesta zona del jaciment, *cfr.* LÓPEZ MULLOR, FIERRO, 1989.
- (9) COURTIEU *et alii*, 1980: fig. 28.3351.
- (10) BACARIA, 1987: 128, figs. 4.104, 6.7.
- (11) *Ibid.*: 128, figs. 4.106, 6.7.
- (12) RIGOR, J. i Y., 1972 a: 59, fig. 745.
- (13) *Ibid.*: fig. 683.
- (14) RIGOR, J. i Y., 1988: fig. 13. 4420, 4424.
- (15) RIGOR, J. i Y., 1972 a: 56, fig. 398.
- (16) RIGOR, J. i Y., 1972 b: fig. 16.2138.
- (17) COURTIEU *et alii*, 1980: fig. 26.398.
- (18) RIGOR, J. i Y., 1972 a: fig. 827.
- (19) *Ibid.*: fig. 808.
- (20) BACARIA *et alii*, 1993. 348, fig. 10.122.
- (21) RIGOR, J. i Y., 1972 a: figs. 460, 686, 765, 827. AOUILUÉ, 1993: 140, fig. 100.100.

- (22) RIGOR, J. i Y., 1972 a: fig. 14.686, 2030, 2099.
- (23) COURTIEU *et alii*, 1980: fig. 22.2406, 3255, 375, 827, 686, 3409, 2475, 357, 3180, 3410.
- (24) RIGOR, J. i Y., 1972 b: fig. 16. 2636.
- (25) COURTIEU *et alii*, 1980: fig. 26.3056, forma Rigoir 18.
- (26) RIGOR, J. i Y., 1972 a: fig. 801.
- (27) *Ibid.*: 55, fig. 594.
- (28) RIGOR, J. i Y. 1972 b: fig. 15.2036.
- (29) COURTIEU *et alii*, 1980: fig. 25.2666.
- (30) RIGOR, J. i Y., 1972 a: 44, fig. 817.
- (31) RIGOR, J. i Y., 1972 b: fig. 14.1185.
- (32) RIGOR, J. i Y., 1972 a: 53, fig. 842.
- (33) RIGOR, J. i Y., 1972 b: fig. 15.2055, 2084.
- (34) COURTIEU *et alii*, 1980: fig. 25.3293, 3405.
- (35) RIGOR, J. i Y., 1972 a: 58, fig. 557.
- (36) RIGOR, J. i Y., 1988: 258, fig. 5.11335.
- (37) FÀBREGA, 1989: 156-172. AQUILUÉ, 1993: 139-144.
- (38) BACARIA, 1987: 125.
- (39) HAYES, 1972: 403.
- (40) ROSES. NIETO, NOLLA, 1979: 45, núms. VR 136, 139, anterior a mitjan s. V. Tarragona. AQUILUÉ, 1993: 150, darrer quart del s. V.
- (41) PUIG RODON. NOLLA, CASAS, 1990: 203, 215.
- (42) LAMBOGLIA, 1963: 170.
- (43) CARANDINI, 1981: 5.
- (44) ORFILA, 1988: 247; tot i que la cronologia d'aquest dipòsit ha estat matisada recentment, *cfr.* nota 61.
- (45) GROUPE..., 1986: 25.
- (46) COLOMER, COSTA, TREMOLEDA, 1989: 103-110.
- (47) CARANDINI, 1981: 5.
- (48) MEZQUIRIZ, 1985: 145.
- (49) *Ibid.*: 170.
- (50) CARANDINI, TORTORELLA, 1981: 104.
- (51) *Ibid.*: 83-84, làm. XXXIV.8.
- (52) *Ibid.*: 105-106, làm. XLVIII.12-13.
- (53) *Ibid.*: 88, làm. XXXVII.11.
- (54) *Ibid.*: 89-90, làm. XXXIX. 1.

- (55) *Ibid.*: 212, lám. IV.6.
- (56) Al jaciment mateix, ha estat trobada una peça semblant en un dipòsit de mitjan segle IV, *cfr.* DURAN, 1993: 139-142, lám. III.
- (57) Tant aquesta forma com la resta dels fragments que apareixen amb una referència similar (núms. 28-32, 35-38, 41), van ser definits pels autors esmentats a propòsit de l'anàlisi de l'abocador de *Vila-Roma*, Tarragona, la cronologia del qual s'ha fixat entorn del 440/450.
- (58) Aquest tipus, al qual també es poden adscriure les peces núm. 33 i 38, va ser diferenciat per l'autor de referència entre un grup de materials de la província d'Alacant. La datació se situa al segle V.
- (59) *Cfr.* notes 37 i 57.
- (60) *Cfr.* nota 58.
- (61) A CAU, 1993, es pot veure un estudi detallat d'aquests productes en un conjunt procedent de Santa Ponça (Calvià, Mallorca), datat de la primera meitat del segle V.
- (62) KEAY, 1984: 219; segons aquest autor, aquestes àmfores podrien haver transportat vi, *garum*, mel o llenties; el centre productor es trobaria prop de Cartago.
- (63) *Ibid.*: 152; es tracta d'envasos de salaons, procedents del sud d'Hispania i probablement de la Tarraconensa.
- (64) *Ibid.*: 196, envàs oliari procedent de la Byzacena.

BIBLIOGRAFIA

- AQUILUÉ, X. 1993. «Las cerámicas finas de los niveles tardo-romanos». DUPRÉ, X.; CARRETÉ, J. M. *La 'antiga audiència'. Un acceso al foro provincial de Tarraco. Excavaciones Arqueológicas en España* (Madrid), 165: 117-150.
- ARRIBAS, A. 1956. «La primera campaña de excavaciones en el poblado ibérico y la 'villa' romana de Adarró». *Boletín del Centro de Estudios de la Biblioteca-Museo Víctor Balaguer* (Vilanova i la Geltrú), IV: 23-48.
- . 1959. «El poblado ibérico y la villa romana de Adarró (Villanueva y Geltrú)». *Am-purias* (Barcelona), XX: 323-329.
- BACARIA, A., 1987: «Un lot de dérivées-des-sigillées paléochrétiennes à Iluro (Mataró, El Maresme, Espagne)». *Documents d'Archéologie Méridionale* (Lambesc), 10: 124-128.
- BACARIA, A. ET ALII, 1993. «Les importations de DS. P. provençales et languedociennes dans le nord-est de la Péninsule Ibérique à la lumière des analyses archéométriques». *Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du Congrès de Versailles* (Marsella): 341-353.
- CARANDINI, A., 1981: «Terra sigillata Lucente». *Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fina romana nel bacino Mediterraneo (medio e tardo Impero)*. Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale. Roma: 5.

- CARANDINI, A.; TORTORELLA, S., 1981: «Ceramica africana. Terra sigillata: vasi. Produzione D». *Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fina romana nel bacino Mediterraneo (medio e tardo Impero)*. Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale. Roma: 78-117.
- CASTILLO, A., 1939: «La Costa Brava en la antigüedad, en particular la zona entre Blanes y Sant Feliu de Guíxols: la villa romana de Tossa (estudio de conjunto)». *Ampurias* (Barcelona), I: 186-267.
- CAU, M.A., 1993: *Las cerámicas tardorromanas de cocina modeladas a mano o a torno lento de Sa Mesquida, Santa Ponça (Calvià, Mallorca)*, 2 vols., Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, memòria de llicenciatura inèdita.
- COLOMER, M. A.; COSTA, B.; TREMOLEDA, J., 1989. «Estudi preliminar de la vil·la romana de platja Artigues». *Cypselà* (Girona), VII: 103-110.
- COURTIEU, J.; JOURNET, C.; NICLOUX, J.; PASSELAC, M.; RANCOULE, G.; RIGOIR, Y.; RIGOIR, J., 1980: «Dérivées des sigillées paléochrétiennes de l'Aude. Un atelier carcassonnais?». *Bulletin de la Société d'Études Scientifiques de l'Aude* (Carcasona): 35-68.
- DURAN, M., 1993: «Ceràmiques comunes romanes procedents d'ofrenes a la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú)». *Miscel·lània Penedesenca* (Sant Sadurni d'Anoia), XVI: 133-144.
- FÀBREGA, X., 1989: «Terra sigillata grisa i ataronjada estampades». TED'A: *Un abocador del s. V d.C. en el fòrum provincial de Tarraco*. Tarragona: 156-172.
- GROUPE DE TRAVAIL SUR LES SIGILLÉES CLAIRES, 1986: «Céramiques tardives à revêtement argileux des Alpes du Nord et de la vallée du Rhône (de Martigny à Vienne). *Figlina* (Lyon), 7: 19-49.
- HAYES, J. W., 1972: *Late Roman Pottery*. Londres.
- KEAY, S. J., 1984: *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the catalan evidence*. Oxford.
- LAMBOGLIA, N., 1963: «Nuove osservazioni sulla 'terra sigillata chiara', II». *Rivista di Studi Liguri* (Bordighera), XXIX: 145-212.
- LÓPEZ MULLOR, A., 1986. «Establiment ibèric i romà de Darró». *Memòria 1984*, Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona. Barcelona: 129-150.
- 1986-1989. «Los talleres anfóricos de Darró (Vilanova i la Geltrú, Barcelona). Noticia de su hallazgo». *Empúries* (Barcelona), 48-50 (II): 64-76.
- 1989. «Nota preliminar sobre la producció anfórica de Darró, Vilanova i la Geltrú (Barcelona)». *Actes du Congrès de Lezoux*, Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Marsella: 109-122.

- LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, X., 1988. «L'època ibèrica a Darró. Hipòtesis i evidències proporcionades per les darreres excavacions». *Miscel·lània Penedesenca* (Sant Sadurní d'Anoia), XI: 37-68. Text en castellà a: *Espacio, Tiempo y Forma* (Madrid), 1, 1988, sèrie II, Història Antiga (*Homenaje al prof. Eduard Ripoll Perelló*): 117-142.
- , 1989. «L'època romana a Darró». *Miscel·lània Penedesenca* (Sant Sadurní d'Anoia), XIII: 69-116. Text en castellà a: *Espacio, Tiempo y Forma* (Madrid), 3, 1990, sèrie I, Prehistòria i Arqueologia: 203-254.
- , En premsa. «Un horno con ánforas de tipo púnico-ebusitano hallado en Darró (Vilanova i la Geltrú, Barcelona)». *Simposium Internacional sobre Sociedad y Cultura Púnicas. Cartagena, noviembre de 1990*.
- MEZQUIRIZ, M. A., 1985: «Terra sigillata ispanica». *Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fina romana nel bacino Mediterraneo (tardo Ellenismo e primo Impero)*. Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale. Roma: 97-174.
- NIETO, F.J.; NOLLA, J.M.: «Habitación G IV B». MARTÍN, A.; NIETO, F.J.; NOLLA, J.M., 1979: *Excavaciones en la ciudadela de Roses (campanas 1976 y 1977)*. Girona: 15-218.
- NOLLA, J. M.; CASAS, J., 1990: «El material ceràmic d'importació de la vil·la romana de Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà), d'època severiana a la Baixa Antiguitat». *Cypsela* (Girona), VIII: 193-218.
- ORFILA, M., 1988: «Cerámicas lucentes y derivadas de las sigillatas paleocristianas procedentes de Sa Mesquida (Santa Ponça, Mallorca)». *Actes du Congrès d'Orange, Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule*. Marsella: 243-249.
- REYNOLDS, P., 1985: «Cerámica tardorromana modelada a mano de carácter local, regional y de importación en la provincia de Alicante». *Lucentum* (Alicante), IV: 245-267.
- RIGOIR, J.; RIGOIR, Y., 1972 a: «Les dérivées des sigillées paléochrétiennes en Espagne». *Rivista di Studi Liguri* (Bordighera), XXXVII: 33-68.
- RIGOIR, J.; RIGOIR, Y., 1972 b: «Les dérivées des sigillées paléochrétiennes de la zone littorale du département de l'Herault». *Bulletin de la Société d'Études Scientifiques de Sète et sa région* (Sète), IV: 99-136.
- RIGOIR, J.; RIGOIR, Y., 1988: «Les dérivées des sigillées paléochrétiennes du sud-est du Vaucluse». *Actes du congrès d'Orange, Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule*. Marsella: 251-264.
- SUBIAS, E.; REMOLÀ, J. A., 1989: «La ceràmica grollera». TED'A: *Un abocador del s. V d.C. en el fòrum provincial de Tarraco*. Tarragona: 233-246.